

Frisindet politik i dag

Taler

Arnold Ræstad

Dato

27 januar 1918

Sted

Mysen

Omstendigheter

Politisk foredrag

1 Det er ikke til at undgaa, at de utenrikske spørsmaal maa komme til at spille en stor rolle ogsaa ved dette aars valg. Det er av mange grunde paakrævet, naar vi vil tænke paa vort partis, paa Venstres opgaver, at ofre nogen tid netop paa spørsmålet om Venstres særlige opgaver og stilling i utenrikspolitiken.

5

Det falder da naturlig, slik som stillingen er, at sammenligne sig med socialisterne. En stor forskjel springer straks i øinene, nemlig at socialdemokraterne har sin internationale organisation, som gir deres utenrikspolitikk, deres syn paa de store internationale opgaver, enhet og hel
10 støpning og sætter dem istand til at hævde sin synsmaate med en, mange vil synes uforholdsmæssig styrke, mens venstrepartierne rundt om i landene ikke er indbyrdes forenet paa nogen tilsvarende maate. Venstrepolitiken, ogsaa paa det utenrikspolitiske omraade, er, tilsynelatende ialfald, forskjellig fra det ene land til det andet.

15

Det kan være værdt at minde om, at det ikke altid har været saaledes. Det var en tid, da sterke baand forenet venstrepartierne i de forskjellige lande, netop paa det utenrikspolitiske omraade. Det var de liberale partier i England og Frankrike, omkring midten av det 19. aarhundrede, det var Manchester-
20 liberalismen og frihandelskolen, med folk som Cobden i spidsen, som først formulerte et internasjonalt fredsprogram i praktisk politik, og gjorde det længe før socialdemokraterne. Det var fra disse banebrytere, at venstrepartierne i alle lande arvet sin tro og sine fælles maal, naar det gjaldt freden og forholdet mellem folkene. Det var tilfældet ogsaa hos os, gjennom Johan Sverdrup. Liberalismens
25 tanke var, at verdensfreden skulde komme som en nødvendig frugt av en gjennomført frihandel, av et livligere og friere samkvem mellom folkene. De knyttet fredshaab til verdensutstillinger. De fikk ophævet innskrænkninger i den

internationale forbindelser paa handelens og arbeidets omraade.

30

Men utviklingen gik ikke som disse folk hadde tænkt. Tidens fylde var endnu ikke inde. Folkene kapslet sig ind, toldpolitisk og med svære rustninger. Krig fulgte paa krig. Og de liberale mistet mere og mere den indbyrdes forbindelse, som hadde holdt dem sammen over landegrænserne. De maatte avpasse sit
35 program, ogsaa i de internationale spørsmaal, efter forholdene i sit eget land; om de end aldrig kunde gi slip paa de moralske hovedbrud, som var grundlaget for deres politik og livssyn. Vi faar nationalt farvede venstrepartier, som vort eget Venstre.

40 Arbeiderne derimot saa fra første stund av sin stands fremgang og frigjørelse avhængig av, at de, de svake i hvert samfund, sluttet sig sammen internasjonalt. "Proletarer i alle lande, forener Eder!" Deres første maal var klassekampen. Og det er først med socialdemokratiets vekst, at deres internationale broderskap for alvor har tat op spørmaalet om en forbedring i nationernes, staternes indbyrdes
45 forhold. De har skapt en organisation, som saa at si har fundet fredssaken, frihandelen, den internationale forsoning paa sin vei. Den gamle liberalisme hadde fælles idealer, men ingen tilstrækkelig fælles organisation. Arbeiderbevegelsen har hat organisationen. Og organisationen er under det arbeide, den er sat til at utføre, efterhaanden naadd frem til internationale
50 opgaver, som allerede før var formulert av andre.

Saa er den historiske sammenheng, og det forklarer - det, om man vil, undskylder meget. Men det vilde efter mit skjøn være en stor ulykke, om ikke Venstre var sig bevisst den internationale sammenheng, som der altid har været
55 og fremdeles er i al borgerlig frisindet politik - hvor meget saa denne politik savner fælles organer. Hvis vi vilde holde op at formulere vore ønsker og maal i den store internationale politik, saa vilde vi først ha abdicert likeoverfor socialisterne og deres organisation.

60 Vi har ikke kunnet forhindre krigen. Vi kan ikke paavirke utfaldet av kampen; og vi faar ikke nogen synderlig direkte indflydelse paa vilkaarene for den fred, som kommer til at avslutte krigen. Men det vi kan gjøre, og det vi pligter at gjøre, baade likeoverfor os selv og verden, vi venstrepartier rundt om i landene, det er, at vi ikke legger skjul paa, men tydelig forkynnder vor stilling til de store
65 prinsipper, moralske og retslige, som staar paa spil i denne tvist. Dette har ikke noget med nøitralitet at gjøre; det gjælder ikke nutidens krig, det gjælder

fremtidens fred. Vi kan føle hvad vi vil for begge parter folk - deres kultur, deres kunst. Men vi vilde ikke anerkjende den internationale samhørighet, som er
70 mellem nationerne og deres politiske liv, om ikke vi, et demokratisk folk, et frisindet parti, sa, hvad vi mente i dette store verdensopgjør. La os ikke tro, det er nok, at vi ønsker fred og gir uttryk for det. For hvert sennepskorn, vi har av fredslængsel, er der bjerge av den ute i de stridende lande. Hvad verden og de stridende lande har krav paa, er at høre vor mening i de store spørsmaal - uttalt
75 saa tydelig som mulig.

Vi har vore demokratiske idealer, som vi mener er den samlede menneskehets, og som vi ønsker skal seire i denne krig. Vi kan uttrykke haabet om en demokratisk fred i saa almindelige ord, at baade Venstre og socialister kan samles
80 om det. Men vi merker snart, naar vi trær spørsmaalene nærmere ind paa livet, at vi i væsentlige punkter har og maa ha et andet syn en socialisterne.

Socialisterne har, det er ganske naturlig, større interesse av det fremtidige samfund, som de har bygget og tømret paa i halvhundrede aar, og som de nu for
85 første gang ser en mulighed for at faa sat ut i livet et eller andet steds, indenfor den gamle, kapitalistiske verdensorden. Der var nok en tid, da Stockholmskonferansen sysselsatte sig med at klargjøre, hvor skylden laa for utbruddet av krigen. Men det er forbi. Socialisternes blikke vendes mere og mere fremover. De har mer interesse for, hvad bolsjevikerne gjør, end hvad
90 keiser Wilhelm gjør eller har gjort. Det stiller sig noget anderledes for os, som trods alt bygger paa det bestaaendes grund - som vil utrydde soppen i gulv og tak uten at rive hele huset ned, og som mener, at hvis det gamle samfund er raattent, saaa vil raattenskapen ikke ophæves ved en forandring i politisk struktur, men den vil følge med over i det nye samfund. Det interesserer os
95 fremfor noget andet, at det nuværende verdenssamfund kan utvikle sig stadig mere i retning av at bli et virkelig retssamfund. Det interesserer os i høieste grad, hvad keiser Wilhelm gjør. Det interesserer os langt langt mer, moralsk, end hvad bolsjevikerne gjør. Vi har klart for os, at bolsjevikernes handlinger: brud paa avtaler, annullering av gjæld, kränkelse av gesandternes privilegier, maa
100 bedømmes anderledes end om de var begaat av magthavere i et borgerlig samfund - maa vurderes, moralsk, ut fra den kjendsgjerning, at bolsjevikerne regner med, at den nuværende verdensordning er dømt til undergang. De lever forsaavidt allerede i en anden verden. Men hvert brud, de borgerlige magthavere begaar mot bestaaende ret, berører os direkte, fordi det svækker og ryster og
105 undergraver den verdensordning, de og vi selv lever under. Vi kan bare for at

nævne en eneste ting, men ogsaa den vigtigste, fordi den var planlagt i fred, og ikke er tilkommet i krigens hete - vi kan aldrig bli træt av at gjenta, at tryghetsfølelsen i det bestaaende verdenssamfund aldrig kan bli gjenoprettet, før uretten mot Belgien er blit gjort god igjen.

Vi avviker fra socialisterne i hele vort syn paa det problem, som oprulles. Vi kan heller ikke, som de, hoppe let hen over fredsbedingungen og fortrøste os paa den sociale revolution, som skal komme. Den socialistiske tankegang, ialfald herhjemme, er, at faar vi den almindelige fred, saa kommer nok den sociale revolution og fuldbyrder verket. Det er ikke godt at si, hvor socialisterne faar denne sikkerhet fra. Det er vel, fordi de tror det, de gjerne vil tro. Men historien har altfor mange eksempler paa, at løfte git under en krig, naar fredsslutningen bare tillater det, dunster bort med krudtrøken. Vi kan ialfald ikke dele denne kulsviertro. Socialisternes tankegang er ogsaa den, at reformer indad og utad overhodet ikke bør komme gjennom krig, men gjennom klassekamp. De kræver m.a.o. eneret for sin metode. Vi vil være taknemlige, hvis fremskridt kan komme gjennom klassekamp. Men vi vil ogsaa hilse det med glæde, om den ulykke, som krigens er, kan bringe noget varig godt i sit følge, og grømme os, om den ikke gjør det. Det er for os et underordnet spørsmaal, hvorledes reformerne kommer, bare de kommer. Saa meget er ialfald visst, at vi maa ta vor plads i den store kjede av partier og mennesker, i hvilket land det saa er, som arbeider paa, at den nye fred skal bli en fred bygget paa ret og respekt for retten. Vi vilde svigte vore traditioner og os selv, om vi ikke, det lille vi kan, til det sidste støttet dem, som kjemper for, at freden maa bli en ren fred, ikke en falsk fred - en frugtbar fred og ikke en tom fred.

Jeg vil faa lov vil at gi det, jeg her har sagt, en praktisk anvendelse. Hvis de forhandlinger, som nu paagaar med Amerika, mot forventning skulde briste, saa maa vi gaa ut fra, at det skyldes, at Amerika, med utilstrækkelig forstaaelse av vor stilling, stiller urimelige krav, som vi ikke kan gaa med paa. Men vi har paa den anden side ret til at vente av vor regjering, at den i de situationer, som da opstaar, ikke vil la det drive - drive i retning av den magtgruppe, av hvis nuværende ledere man ialfald ikke kan vente at de frivillig skal gi sin tilslutning til de demokratiske fredsprinciper. Det kan ikke nytte at skyte skylden og ansvaret over paa andre, naar det gjælder, ikke avbrytelsen av visse forhandlinger, men at vælge kurs, med skjebnesvanger virkning for vort land kanske i generationer, i den verdensmalstrøm, vi nu er oppe i.

Jeg vil gjerne faa lov til at si nogle ord, skjønt det kanskje ikke bringer noget nyt, i spørsmålet om avvæbning. Vi haaber alle, at den nye fred skal bringe med sig en tilstand, som muliggjør avvæbning og en ophævelse av den almindelige vernepligt; men vi ser ingen vinding for os selv eller verden i, at vi eller andre
150 smaa lande avvæbner, før de større lande gjør det. Det siges undertiden, at dersom vi avvæbner uten hensyn til, hvad andre samfund gjør, saa vil vi derigjennem paa den bedste maate ha bevist vor tro paa rettens og fredens seir i det mellemfolkelige samkvem; og det vil være det mest værdifulde bidrag vi overhodet kan yde til vor saks fremgang. Der er noget tiltalende i denne tanke;
155 men jeg tror ikke den fører frem. La os dog ikke sætte kjærren foran hesten. Det, som skal kunne muliggjøre varig avvæbning, er en tryggere retsordning mellom staterne. Men til det trænges medvirkning av alle stater. Hvorledes vil det være med en stat, som allerede har avvæbnet, naar den almindelige ordning engang skal gjennomføres? Den vil saa at si ha solgt smørret paa forskud. Den vil vel ha
160 interesse av den mest vidtgaaende fredsløsning, men den vil ogsaa maatte finde sig i en mindre tilfredsstillende ordning for ialfald at faa noget igjen for den gamle sikkerhet, den har git avkald paa. Dens ord vil m.a.o. veie saa meget mindre i vegtskaalen, naar avgjørelsen skal træffes. Og videre. Den nye ordning bygger paa solidaritet mellem folkene. Den vil mere eller mindre ophæve det vi
165 nu kalder nøytralitet. En fremtidig fredsforstyrrelse vil være alles sak. Hver enkelt stat vil faa visse pligter i det nye fællesskap. Hvor store pligter - blir et fællesanliggende. Men den stat, som avvæbner paa egen haand og paa forhaand, den søker derigjennem selv at begrænse utstrækningen av sine internationale forpligtelser. Vi kan ikke uten at bryte den solidaritet, vi netop søker at fremme,
170 selv bestemme over den andel, vi skal ha i den fremtidige internationale retshaandhævelse. En isolert avvæbning er en avvæbning uten rettesnor og vil heller vanskeliggjøre end lette den nye fredsordning. Den vil bli betragtet som en egenraadig handling og tillagt motiver, vi ikke kan vedkjende os. Det er likesaa meget av hensyn til vore internationale pligter som av hensyn til vor egen
175 sikkerhet, at en isolert avvæbning ikke bør vinde bifald. Finlands eksempel, som ofte nævnes, er det daarligst mulige. Landet vilde ha været et større aktivum i fredssakens tjeneste, om det hadde hat en national hær og ikke været i hænderne paa rødegardister og russiske soldater. Vore socialister burde heller overveie et andet eksempel. Det er et underlig trøf, at i det land, hvor den socialistiske stat
180 første gang er sat ut i livet, i Rusland, der er bolsjevikerne ved magten ene og alene fordi de kan støtte sig til den største del av hæren. De socialistiske statskup har like meget bruk for hæren som de borgerlige. Det faar være overlatt til socialisterne selv at utjevne motsætningerne mellom den antimilitaristiske teori

Hvis der er nogen, som tviler paa den indbyrdes sammenhæng i folkenes liv, vil jeg anbefale ham at ta for sig de politiske programsaker, som var oppe i Norge i 1915, og se paa, hvorledes de samme saker tar sig ut nu. Mange, for ikke at si de fleste av dem, har mere og mindre skiftet indhold og mening. Rækkefølgen, deres relative betydning, har forflyttet sig. Er der hændt noget saa merkelig herhjemme i Norge? Aa nei. Det er eftervirkningen hos os, vi sporer, av den store verdensomveltning - som i tidligere tider av den store franske revolution.

Jeg vil nævne en sak, som længe har staat paa Venstres programmer. Det er koncessionssaken. Den blev baaret frem i første række av det nationale krav, at ikke fremmede skulde lægge under sig landets naturherligheter, men at folket selv skulde utnytte dem. Slik som forholdene nu har utviklet sig i verden, saa har vi foreløbig ikke meget at frygte av den fremmede kapital. Den har nok at gjøre paa sine egne hjemsteder. Vi er fra at være en debitoration, saalænge det varer, blit en kreditoration. Og andre sider ved koncessionssaken end de rent nationale er mere og mere traadt i forgrunden. Koncessionslovgivningen er i hovedsaken blit et middel til at sikre en jevn, god økonomi utover landets bygder - hindre, at utenbygdsboende, som det heter, og utenbygds selskaper legger sin haand over det, som skulde være en levekilde for bygden - holde den oppe i folketal og velstand. Jeg vil ikke uttale mig om det, som allerede er blit lov paa dette omraade; men vil bare si, at den hensigt, jeg har nævnt - et maal, som man har forfuldt ogsaa i andre lande - kan tænkes naadd paa forskjellig vis, ikke bare ved koncessionslovgivning, men f. eks. ved hensigtsmæssige reformer i skattelovgivningen og jordlovgivningen. Vi er, tror jeg, kommet til det punkt, at det kan være nyttig at oppebie virkningerne av den koncessionslovgivning, vi har faat, og overveie, om ikke de mangler, som endnu er, kan løses paa anden vei. Vi kan vanskelig komme længere, end at vi sier, at vi vil opretholde de principer, som vor koncessionslovgivning nu er bygget paa.

Jeg gaar over til anden sak, som vel ogsaa er gammel, - men har faat sin nuværende aktualitet gjennom selve krigen - jeg mener kornsaken. Spørsmålet om kornmonopol, med eller uten mindstepriser, eller korntold. De vet, at kornmonopolkommissionens flertal og mindretal netop i disse dage holder paa at avgi sine indstillinger, de foreligger endnu ikke i sin helhet, nogen av dem. Krigen har virket paa dette spørsmål paa en særegen maate. Den har, i de tre aar som er gaat, skapt stadig nye forutsætninger og utgangspunkter.

Monopolkommissionen sier selv i en redegjørelse: "En betydelig vanskelighet for
225 kommissionen har det været, at de utenrikspolitiske begivenheter har git en
stadig skiftende bakgrund for arbeide. Og man kan endnu ikke ha nogen
begrundet mening om den næringspolitiske stilling, vort land vil komme i efter
fredsslutningen". Men den varige ordning, enten det nu blir monopol eller told,
skal jo være bygget paa den næringspolitiske stilling, vi da er kommet i. Blir der
230 høie priser paa kornvarer efter freden? Blir der i længere tid høie fragter? Blir der
nye rustninger eller avrustning, gjennomført frihandel eller ny, vidtdreven
beskyttelse rundt om i landene? Hvorledes blir det med jordpriserne og den
norske bondes økonomi - blir den god eller daarlig? Der er mange faktorer, som
spiller ind, og vi vet litet eller ingenting om dem nu. Monopolkommissionens
235 flertal, som holder paa monopol, sier, at de har fundet en løsning, som er elastisk
og kan tilpasses efter de forskjellige fremtidige muligheter. Mindretallet, som
holder paa told, mener formodentlig, at deres løsning har de samme fortrin.
Netop det, at man vil gjøre ordningen elastisk, som det heter, viser, at man er
paa det rene med, at de internationale forhold er avgjørende, bare at man ikke
240 vet nøiagtig paa hvilken maate og i hvilken retning. Er det nu saa, at denne
usikkerhet vil vare en kort tid og at det da med et slag vil være klart, hvilke
forutsætninger man har at bygge paa, og at man da paa kort varsel maa træffe sit
valg? Jeg tror, vi maa gaa ut fra, desværre, at krigen vil vare endnu nogen tid, og
at den usikkerhet, som nu raader i de internationale forhold, vil overleve krigen
245 endda en god stund. Jeg er derfor, netop ved den skiftende bakgrund, som de
utenrikspolitiske begivenheter gir, blit ledet til at ta et standpunkt, som kanskje
vil forefalle nyt og som jeg vistnok foreløbig staar noksaa alene med. Det er, at
tidspunktet endnu ikke er rede, ved dette valg, til at spørre folket om, hvilken
plan det vil ha lagt til grand for en varig ordning av kornsaken. Det er i
250 monopolkommissionens forslag mange praktiske enkeltheter, som kan
gjennomføres for sig og efterhvert. Men jeg tror, at man vil spare sig mange
vanskeligheter, om man klarer sig med midlertidige foranstaltninger i de
närmeste aar, som kommer. De vil sikkert ha nok i sine plager. Man er jo
praktisk talt enig om, at det nu, i de vanskelige aar, gjælder at holde landets
255 kornavl paa høide med landets behov. Vi har jo ogsaa forsaavidt et midlertidig
statsmonopol. Jeg for min del ser gjerne, at man for de tre aar, det gjælder, tilsier
korndyrkerne saadanne vilkaar, at deres næring ikke kan bli ulønssom. Men om
man nu skulde knæsætte en varig ordning, beregnet for fred og normale forhold
- det vilde ikke kunne gi dem nogen øket sikkerhet; det vilde, efter min mening,
260 bare bringe ind et tilskud av splid, derfor ogsaa av usikkerhet. De forarbeider,
som er gjort, ogsaa i principspørsmålet, vil komme til sin ret siden. Det resultat,

jeg er stanset ved i kornsaken, er forresten ikke noget andet end det, vi er kommet til i toldtarifkommissionen. Vi kan ikke paa det nuværende tidspunkt
265 gi noget bestemt svar paa, hvorledes vor toldpolitik og handelspolitik skal lægges an efter krigen. Vi kan gjøre forarbejder, tænke os forskjellige alternativer; men det endelige standpunkt kan vi først ta, naar vi ser, hvorledes forholdene utvikler sig ved og efter fredsslutningen. Ingen venter forresten noget andet eller mere av os heller.

270

Krigen har gjort de næringspolitiske forhold flytende; den har ogsaa sat de sociale spørsmål i bevægelse. Der er den forskjel mellem de næringspolitiske saker og de sociale spørsmål, at vi i det første tilfælde kan dreie os med provisorier, med foreløbige ordninger; men det kan vi ikke, det bør vi ikke
275 forsøke paa, i de sociale spørsmål. Krigen har skapt nye sociale problemer, og vi er nødt til at ta standpunkt til dem, efterhvert som de opstaar.

Vi skulde kanskje tro, vi som ikke er trukket ind i krigen, at vi hadde særlige
280 forutsætninger for at ta op de sociale problemer og bringe dem nærmere til en frugtbar løsning. Men pas paa, at vi ikke hovmoder os. Ulykken lærer ofte at tænke stort og tænke fra nyt av. Historien har vist gang paa gang, at sociale reformtanker fødes først og sættes ut i livet først hos de folk, som er i krigens og revolutionens veer. Og det er nærmest nedslaaende at sammenligne den
285 utvikling, som den sociale bevægelse og tankegang har tat i flere krigførende lande, med den likegyldighet eller mangel paa forstaaelse, som ofte kommer tilsyne herhjemme.

Der er i mine øine en given sak, at denne krig vil komme til at betegne et
290 vendepunkt i spørsmålet om forholdet mellem arbeidere og arbeidsgivere i industrielle bedrifter eller rettere sagt om arbeidernes indflydelse paa ledelsen og del i utbyttet av saadanne bedrifter. Det er et gammelt socialt spørsmål, av grundlæggende betydning. Der er hist og her gjort tilløp til en praktisk løsning, særskilt gjennom at arbeiderne har faat andel i utbyttet eller aktier. Men
295 spørsmålet har hittil væsentlig været tat op av socialisterne. Det er betegnende, at netop dette centrale spørsmål har git anledning til stor splid i socialistleiren. Den orthodoxe, marxistiske socialisme har holdt paa statens overtagelse av bedrifterne; syndikalisterne har villet sette arbeidernes herredømme istedet for
300 baade arbeidsgivere og stat; og den saakaldte laugssocialisme (guild socialism),

som har faat sin største utbredelse i engelsktalende lande, vil ha et slags selvstyre for bedrifterne, men anerkjender staten som repræsentant for konsumenterne og for retsordenen. Under krigen er, særlig i England, spørsmålet blit drøftet
305 for alvor baade av arbeidsgivere og arbeidere, og av statsmagterne. Det er en løsning noget i retning laugssocialismen, som synes at vinde stemningen for sig. Det er i alle tilfælder noget, som alle fornuftige mennesker er enige om, ikke bare i England, men i andre fremskredne lande blandt de krigførende, for ikke at tale om Rusland, at det er utænkelig, at man skal gaa tilbage og bli staaende ved den
310 gamle form for "lønsslaveri". Arbeidsklassen har bragt saa store og tunge ofre, dens lojale medvirkning er saa nødvendig for krigsførselen, den gamle privatkapitalistiske maate at drive virksomheten paa er saa rokket i krigslandene, at det er umulig, socialt og politisk, at falde tilbake i den gamle tralt, naar masserne vender tilbake fra skyttergravene. Vi er selv ikke uten social uro, og
315 intet vil være mindre stemmende med vort lands og venstres traditioner, om vi paa dette punkt skulde vente, til eksemplerne utenfra blev tvunget ind paa os. Hvert land har sine særlige forhold og forutsætninger; vi vilde ikke ha ublandet glæde av at faa et fremmed system importeret færdiglavet. Arbeiderbevægelsen har sine driftige importører; nogen vil importere syndikalisme, andre
320 bolsjevisme. Jeg tror, det vilde være til gagn for vort land, om venstre, det eneste parti som med rette kan si det ikke er noget klasseparti, tok spørsmålet op med kraft og alvor, og heller en time før end en time senere. Intet socialt spørsmål gaar som dette - arbeidernes forhold til bedriften - ind paa roten av den sociale uro, ind paa selve retsgrundlaget.

325

Et stort kapitel i tidens sociale bok er det, som kan opføres under titelen: dyrtidsproblemer. Det vilde være heldig, tror jeg, om man holdt sig for øie, under overveielser av de her henhørende spørsmål, at dyrtiden; saadan som vi har den nu, ikke er nogen foreteelse, som bare er hos os for et visst kortvarig,
330 snart tilbakelagt tidsrum. Mangen dyrtid har været forbigaaende og har følgelig kunnet avhjælpes ved forholdsregler, som ikke griper dypere ind i samfundslivet. Men det er noget for sig selv med den dyrtid, vi har nu. Den gir sig ganske vist i enkelte retninger utslag, som vil falde bort efterhvert, naar krigen er over; men den har ogsaa likesaa visst faat visse bestanddele, som vil bli varige - hvor længe, se det er en anden sak. Men det, som ikke i en haandevending, ikke engang paa
335 flere aar, kan avhjælpes, det er den voldsomme nedgang i pengenes kjøpeevne. Jeg mener ikke, som mange synes at gjøre, at denne nedgang i pengenes værdi er et ublandet onde. Den tid, vi nylig har gennemlevet, med rikelig pengetilgang, den har git aapning for megen foretagsomhet og den har skaffet chancer for

mange, ikke mindst de unge og pengeløse, for de, som sat med pengemagten i de gode gamle dage, har altfor ofte brukt den paa en sneversynt og konservativ maate. Men at der reiser sig store sociale spørsmaal av denne voldsomme nedgang i pengeværdien, det kan allikevel ikke bortfortolkes. Det er tydelig nok.
345 Arbeiderne i mange fag har vel hittil tjent godt. Men det er ikke til at undgaa, at arbeidslønnernes stigning blir ujevn i en saadan tid; nogen arbeidsgrupper nyder ikke eller bare delvis godt av konjunktoren. Og arbeidsløsheten er nok desværre i anmarsj. Men desuten - denne dyrtid har en tendens til at trykke nye samfundsklasser ned i proletariatet, ned blandt dem, som tjener for litet til at
350 holde sig paa en viss, la os kalde det standsmæssig høide. Det er aabenbart for enhver, at dyrtiden har rammet følelig saadanne klasser i vort folk som de lavere lønnede kontorfunktionærer og bestillingsmænd og tildels endog embedsmænd. Det er ikke godt at si, hvor en saadan utvikling vil føre hen, hvis den ikke blev stanset eller motvirket. Dyrtidstillæg og dyrtidshjælp rækker ikke langt nok her;
355 det er forholdsregler, som altid hinker efter. Spørsmålet vil nok til syvende og sidst bli, om vedkommende klasse selv formaar at hævde sig og gjøre sine legitime krav gjældende. Men situationen stiller ogsaa særegne krav til staten og ikke mindst til et parti som venstre. Det vil komme over vort eget hode, om vi ikke agter paa tiden. Blandt de forholdsregler, som det ligger nærmest at gripe
360 til, er skattereformer. Dyrtiden tvinger os til at ofre en særlig opmerksomhet paa skattespørsmaalene.

Der er for det første et spørsmål, som melder sig med ny og forøket styrke nu, og det er om forholdet mellem direkte skatter og indirekte skatter. Det sidste er i
365 vort land først og fremst toldskatterne. Man kunde i de mere fremskredne lande før krigen merke en stadig utvikling i den retning, at den direkte beskatning vandt i betydning paa bekostning av den indirekte. Begge dele bragte ind større summer end før, mot statsbudgetternes stigende størrelse; men forholdet forrykkede sig saaledes, at den direkte skat utgjorde flere procent, den indirekte skat færre. Vort land var i denne henseende ogsaa før krigen kommet forholdsvis
370 langt; de direkte skatter nærmet sig til at utgjøre likesaa meget som de indirekte paa statsbudgettet. Krigen har i alle lande paaskyndet denne utvikling. Statsbudgetterne er steget uhørt, men de indirekte skatter, særlig tolden, har holdt sig omtrent paa samme nivaa - har steget litt, som hos os hittil, eller har
375 sunket som i flere andre lande. Tolden paa vigtige forbruksartikler er i flere tilfælder midlertidig ophævet. Statsbudgetterne har maattet nære sig av de direkte skatter - krigskonjunkturskatter og lignende, Resultatet er overalt, at de indirekte skatter nu utgjør en forholdsvis liten brøkdel av statsindtægterne; hos

380 os 20 procent eller noget lignende.

Spørsmålet er nu: hvorledes vil det gaa, naar krigen er over, og man skal dække de store utgiftsbudgetter, som endnu en tidlang vil komme til at hvile paa staterne? Vil man kunne gjøre det ved at gjennomføre eller beholde eller endog
385 forøke tolden paa de store forbruksartikler? Vi er naturligvis her inde paa noget, som ikke bare er et skattespørsmål, men ogsaa et handelspolitisk og næringspolitisk spørsmål. Men jeg sætter, at vi bare har at gjøre med det, som kaldes fiskaltold - som skal bringe statskassen indtægter og ikke samtidig beskytte og ophjælpe næringer. Der vil naturligvis altid være plads for fiskaltold
390 paa luksusartikler eller paa saadanne artikler, som man vil beskatte ogsaa av sociale grunde (vin og brændevin). Men jeg tror, man kan si sig selv, at der vil blaase en storm, efter krigen, mot alt, som heter told paa de store forbruksartikler - i alle lande og ikke mindst hos os. Tolden virker efter forbruket; enhver betaler efter det, han bruker, uanset den økonomiske evne.
395 Det vil bli følt som den bitreste uret, om de klasser, som lider under dyrtidstrykket, skal bli yderligere trykket ned av told paa de store forbruksartikler. Venstre har længe været opmerksom paa de uheldige virkninger av fiskaltolden paa kasseartikler; vi har ogsaa før hat paa vort program at ophæve eller nedsætte den. Naar vi hittil ikke er kommet længere, saa skyldtes
400 det de finansielle hensyn. Det kunde høres før, men det vil ikke bli tat for god fisk længere, naar paa den ene side dyrtiden er blit saa trykkende som den er, og paa den anden side de toldindtægter, det gjælder at gi avkald paa, ikke betyr stort længere, i forhold til de kjæmpesummer, budgetterne er kommet op i. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at venstre vil se sin opvave i at gaa saa langt det bare
405 kan i retning av at ophæve tolden paa de store forbruksartikler.

Den direkte skat vil, hvad enten toldindtægterne yderligere reduceres eller ikke, i fremtiden bli statens væsentligste skattekilde. Den vil bli meget tungere, meget mere byrdefuldt, end den var før krigen. Det blir derfor i høieste grad
410 paakrævet, at de skattelove og ligningsregler, vi nu har, optages til revision og gjøres saa elastiske, saa avpassede efter forholdene som mulig. Den maate, vor direkte skat nu utlignes paa, staar absolut ikke paa høide med det utviklingstrin, skattetekniken har naadd i andre lande, som f. eks. England. Det kunde jo ogsaa sies, at forholdene hos os var noksaa smaa og enkle før. Det er ikke helt ut
415 tilfældet længere. Forskjellen mellem den skat, som betales av optjent, oparbeidet indtægt, og den, som betales av formuesrente og anden funderet indtægt, er forliten - mindre end den var i England før krigen. Det er de

indtægter, som skyldes eget arbeide, og som skal skape de nye kapitaler i landet,
420 som det fremfor alt gjælder at skaane. Jeg tror ogsaa, der er grund til at overveie
en tanke, som den engelske statsøkonom Stuart Mill har fremsat for en 50 aar
siden, og som advokat Ludvig Meyer har utviklet i et skrift fornylig - nemlig at
lægge en særskat paa den indtægt over en viss sum, som gaar til personlig forbruk
og ikke oplægges eller paa anden maate spares. At indføre en saadan
425 forbruksskat, som skulde stimule sparesansen hos folk, er paany bragt paa bane i
England under krigen.

Vi er nu kommet langt ind paa finanspolitiken; og jeg vil slutte med et par ord
om finanser. Det maa indrømmes, at told, med alle ulemper forresten, har visse
430 fortrin fra et finanspolitisk synspunkt, og at den direkte skat har visse
tilsvarende mangler. Det er jo nemlig saa, at naar der kommer daarlige tider, saa
synker baade fiskaltold og direkte skat; men den direkte skat - ialfald naar den er
hovedgrundlaget for beskatningen og omslaget i det økonomiske liv er stort -
synker meget sterkere end tolden. Det skal ikke stort tankearbeide til for at indse
435 hvorfor. Forbruket formindskes, men kan ikke gaa ned under et visst minimum,
og hver enkelt stræver saa godt han kan med at holde forbruket oppe.

Toldindtægterne viker derfor forholdsvis langsomt. Det er, finanspolitisk, en
fordel, som man ikke gjenfinder hos den direkte skat. En mand tjener i gode
tider ekstra 100,000 kroner, f. eks. ved handel paa utlandet. Han skatter av dette
440 beløp. Men ogsaa andre skatter av det samme beløp, nemlig dem, som tjener paa
den første mands ekstraordinære kjøp og bestillinger. Det samme beløp kommer
igjen i skattosedlerne ikke en gang, men kanske flere gange, naar man følger
pengene i deres kredsløp. Omvendt naar nu denne indtægt paa 100,000 kroner
næste aar falder bort, saa minker den skatbare indtægt i landet ikke bare med
445 dette beløp, men med adskillig mere. Følgen er, naar man bygger væsentlig paa
den direkte skat som skatterfundament, at man maa regne med langt større
svingninger, end om den direkte og den indirekte skat stod paa like linje.

Statskassen har hittil hat upaaregnede og upaaregnelige indtægtsstigninger paa
den direkte skat som følge av konjunkturen; men vi vil ogsaa komme til at
450 opleve en sterk, for mange kanske en uforklarlig, nedgang, naar konjunkturen
først slaar om, og de daarlige tider melder sig. Et finanssystem, som bygger
væsentlig paa den direkte skat, stiller derfor store og særegne krav til ledelsen.
Den politiske erfaring viser, at det er ingenting, som svækker borgerlige
regjeringspartier mere end mangel paa fremsyn i forvaltningen av statens
455 finanser. Jeg vil derfor ikke undlate at uttale et almindelig ønske om, at venstre,
som sikkert ikke vil vike tilbake for de skattepolitiske omlægninger, som de

sociale forhold kræver, vil vite at forene det med en fremsynt ledelse av vore samlede statsfinanser.

460

Kilde

A. Ræstad: "Politisk foredrag på Mysen". Norges Venstreforenings skrifter, no. 1, 1918.

Emner

Foredrag, Forsvarspolitik, Første verdenskrig, Handel, Toll, Venstre

465

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/frisindet-politik-i-dag>

470

475

480

485

490

495